

עותרים בע"מ

אלפי עתירות אסיר מוגשות על ידי אסירים לבית המשפט מדי שנה וגורמות להצפה של המערכת ■ ישנן עתירות קנטרניות והזויות וישנן כאלה שמובילות לשיפורים משמעותיים בתנאי חייהם של האסירים ■ בסיכומו של דבר - ישראל, מסתבר, היא מקום טוב מאוד להיות בו אסיר...

מאת: חן קוטס-בר

לפני כמה שנים הגיש אסיר פלילי עתירה לבית המשפט המחוזי. האסיר ביקש שיאפשרו לו להכניס לתא שלו בכלא בובת מין מתנפחת. אם תהיה לי בובה, כתב האסיר, זה לא יפריע לאף אחד. אני אנפח אותה, כשצריך, אעשה מה שאעשה, ואחר כך אסגור אותה ואשים בצד.

שירות בתי הסוהר התנגד. נוכחות בובת הפלסטיק בתא, טענו, עשויה לפגוע בביטחון. מי ערב שהאסיר לא יניח את בובת המין במקומו במיטה ויברח מהכלא החוצה. בובת מין מנופחת, מכוסה בשמיכה, בהחלט נראית כמו בן אדם. העתירה, הפעם, הודות לטיעון היצירתי של שירות בתי הסוהר, נדחתה.

הסיפור הזה על בובת המין הוא דוגמה אחת מתוך אלפי

עתירות אסיר שמוגשות על ידי אסירים לבית המשפט מדי שנה. רק בשנת 2005 הוגשו 3,200 עתירות אסיר. בשנת 2004 המספר היה דומה. מדובר בהצפה. חלק מהעתירות נפתרות עוד טרם הדיון בבית המשפט, על ידי סגני מנהלי הכלא, מי שאמונים על העניין מטעם שב"ס ומשרדי העתירות בגושים השונים. האחרות, מגיעות לדיון בבית המשפט. חלקן הגדול נדחה בסופו של דבר. בשנה האחרונה, למשל, רק 61 עתירות מתוך כלל העתירות שנידונו, התקבלו. שנה קודם התקבלו רק 134 מסך כל העתירות שהוגשו. לצד עתירות הזויות כמו זו של בובת המין, טענות נגד מספר פלחי העגבניה או משקל הזיתים המוגשים לאסירים, יש גם עתירות שהובילו לשינוי מדיניות שב"ס והשפיעו בצורה משמעותית על זכויות האסירים בכלל. עתירות אסיר הפכו, לא אחת, לראי של התנהלות שירות בתי הסוהר בפני בתי המשפט והציבור כולו. זמינות בתי המשפט לאסירים שמבקשים להגיש עתירה, מהירות

כל 'פיפי' הוביל לאלפי עתירות מדי שנה, אבל אין ספק שמדובר בזכות יסוד, שעוזרת למערכת לבקר את עצמה ולהציף בעיות.

איפה רואים את השימוש המוגזם, ההזוי, בזכות?

עו"ד שבירו: "היה אסיר, סרבן גט, שביקש בעתירה שלו שנוציא אותו להורג... או שהיה לנו אסיר בטחוני שנידון למאסר עולם. למרות שאסירים ביטחוניים אינם יוצאים לחופשות - הוא ביקש חופשה, רק כדי ללכת לשפת הים, לראות את השמש ולחזור לכלא".

ר/כ אטלי: "עכשיו מתבררת בבית המשפט עתירה של אסיר, שכבר 28 שנה בא ויוצא מהכלא. הוא רוצה שיתנו לו פנסיה. אומר 'עבדתי כל השנים בכלא, נתתי את מיטב שנותיי לבית הסוהר'. הוא אפילו התווכח עם סגנית 'משרתי' יותר שנים ממנה

בשב"ס. בכלא נפחא הוגשה לא מזמן עתירה, למה מחלקים את העוף בארוחות לארבעה חלקים ואת העגבניה לחצאים...לכל דבר כזה, חשוב יותר או פחות, צריך להתייחס ברצינות. לא מספיק להראות שזה הנוהל, או הפקודה. צריך גם לחפש את הרציונל שעומד מאחוריהם. בית המשפט לא מקבל תשובה כמו 'כי ככה כתוב'. בית המשפט בוחן את הסבירות".

עו"ד סג"ד גילה שבירו: "כן. לא כל דבר הוא בחזקת כזה ראה וקדש. אם רואים שלנוהל אין רציונל והוא לא סביר, אז צריך לפעול לשינויו".

פקודת בתי הסוהר קובעת בסעיף 62א' את זכות האסיר להגיש עתירה לבית המשפט המחוזי בכל עניין הנוגע למעצרו או למאסרו. "המדינה אמרה בעצם: 'שמנו אסירים מאחורי סורג ובריח אבל אנחנו מאפשרים להם דרך לבקר את המערכת, להוציא דברים החוצה'", אומרת ר/כ אורנה אטלי.

מדובר, הלכה למעשה, בעתירה של אדם נגד

הדיון, הסכום הזעום שעתירה כזו עולה לאסיר (62 ש"ח בסך הכל) והעובדה שאסירים לא מוגבלים במספר העתירות שהם רשאים להגיש, כל אלה הובילו למציאות שבה יד האסירים על 'הדק העתירות' - קלה. לצד עתירות מהותיות ומוצדקות, שמציפות בעיות ומשנות סדרי חיים, יש גם הרבה עתירות קנטרניות, נקמניות, שבאות

להתיש את המערכת, ואסירים שהם 'עותרים סדרתיים'. העלות, לקופה הציבורית, גדולה. "מדובר במבול של עתירות", אומרת ר/כ אורנה אטלי, משפטנית וקצינת עתירות בגוש דרום. "יש אסירים שמגישים עשרות עתירות בחודש. כאלה שכל אינטראקציה אתם הופכת לעתירה. כל דבר כזה מצריך תשובה ומנגנון. אפשר לומר שאנחנו כבר הגענו לקצה גבול היכולת שלנו, מבחינת מספר העתירות".

"אין בעולם דבר כזה"

עו"ד תג"ד חיים שמולביץ, היועץ המשפטי של שב"ס: "צריך להבין שמדובר באחת הזכויות הבסיסיות של אסירים בישראל. אין בעולם דבר כזה. אנחנו יכולים להתגאות בזכות שאנחנו נותנים פה לאסירים, גם אם היא לא תמיד נוחה וקלה לנו".

עו"ד סג"ד גילה שבירו, ראש תחום עתירות בשב"ס: "אמנם שימוש האסירים בזכות הוא על

רשות מנהלית. טיבה של עתירה כזו, שהיא מתבררת בהליך של בג"ץ. בראשית שנות השמונים עם ריבוי העתירות והעומס על בית המשפט העליון, הוחלט להעביר את הסמכות בכל הנוגע לעתירות אסיר, לבית המשפט המחוזי, בגדר 'בג"ץ קטן'. מתכונת העתירה לא השתנתה. גם המחוזי מוסמך לתת צווי עשה וצווי מניעה לגוף המנהלי, בהבדל אחד: בעוד בעליון הדיון מתחיל ונגמר, על החלטת המחוזי ניתן להגיש בקשת רשות ערעור. "ההצפה נבעה בעיקר מעליה במודעות של האסירים לעניין הזה", אומר עו"ד תג"ד חיים שמולביץ: "זה התחיל מעשרות עתירות בשנה והגיע לאלפים. בשנת 1997 הגענו ל-8,000 עתירות!!! מספר עצום. הצלחנו להוריד אותו אחרי שהחלטנו לנסות ולמצות את העניין עוד לפני הדיון בבית המשפט. בכלא, המערכת הבינה שנושא הטיפול בעתירות הוא בעצם המראה של שב"ס. נקבע שסגני המנהלים וסגן מפקד הגוש

יטפלו בעתירות וזה יהפוך מדד למידת ההצלחה או אי ההצלחה שלהם. הצעד הזה גרם לירידה דרסטית במספר העתירות. בהמשך, כשגדל מספר האסירים, גדל בהתאמה גם מספר העתירות, אבל המגמה של טיפול בהן בתוך הכלא, נמשכת".

כיוון שמדובר בהליך מנהלי לכל דבר ועניין, אסיר שמבקש להגיש עתירה צריך לפנות תחילה לקצין האסירים או לכל גורם מוסמך אחר בכלא בעניינו. אלא שמרבית האסירים לא ממצים את האפשרויות שעומדות בפניהם ומבקשים 'לקפוץ' ישירות לשלב העתירה. התנהלות כזו, לו היתה נעשית על ידי אזרח מן החוץ, ספק אם היתה מתקבלת. כשמדובר באסירים, בית המשפט מקשה פחות. "בנקודה הזאת בתי המשפט מוחלים לאסירים בצורה די גורפת", אומרת שבירו. "יש אומרים שבתי המשפט באים לקראת האסיר, זה נכון ולא נכון. מבחינת התוצאות, מרבית עתירות האסיר לא מתקבלות. מצד שני, מבחינת זמינות ונכונות לשמוע את העתירות - זה נכון. דלת בית המשפט פתוחה לאסיר עד שלב ההחלטה. פה בית המשפט מקפיד לבדוק היטב, לבחון אם עמדת שב"ס סבירה. בכל מקרה, המגמה היא כן לתת לאסיר במה. בבית המשפט האסיר יכול לשפוך את ליבו".

עתירה שכותב אסיר, מוגשת למפקד האגף שלו. מרגע זה מתחיל בירור העניין. אם תשובת מפקד האגף לא מניחה את דעת האסיר, הוא רשאי לפנות לסגן מפקד בית הסוהר, הגורם האחראי בכלא על נושא הטיפול בעתירות. כשכל התחנות לא מביאות את טענות האסיר לכדי פתרון והוא מסרב לבטל את העתירה, יש לפנות לבית המשפט

תוך 48 שעות. בכל גוש כמעט, יש משרד עתירות שדואג לטפל בעתירה, לברר את העובדות ולגבש את עמדת שב"ס בעניינה. בתום הימסנות של משרד העתירות, עוברת העתירה לפרקליטות. במרבית המקרים הדיונים המשפטיים נעשים באולם שהוקצה לעניין, בכלא. במקרים דחופים, הדיון מתקיים בבית המשפט. מרבית האסירים אינם מיוצגים. את שב"ס מייצגת הפרקליטות.

"צריך להבין שמדובר באחת הזכויות הבסיסיות של אסירים בישראל. אין בעולם דבר כזה. אנחנו יכולים להתגאות בזכות שאנחנו נותנים פה לאסירים, גם אם היא לא תמיד נוחה וקלה לנו"

"הנושא היפופולרי בעתירות אסיר הוא החופשות", אומרת עו"ד שבירו, "שם העתירה לאו דווקא נגד שב"ס, שכן בפועל גופים נוספים קשורים להחלטה כמו מב"ן, גורמי ביטחון ועוד. נושאים נוספים הם של תנאי מחיה, ביקורים, טלפונים, התייחסות, אחזקת פריטים בכלא, צפיפות, התנאים בתוך התאים וטיפול רפואי".

כלא אינו בית מלון

מערך הזכויות של אסירים במדינת ישראל נבנה בפועל מכוח החוק והתקנות, אבל גם מכוח הפסיקה של בתי המשפט באותן עתירות אסיר. "לעיתים מתקבלות בעתירות החלטות שמובילות לשינוי הפקודה", אומרת שבירו. "הרבה שינויים בפקודה הם פרי החלטות שיפוטיות, באותם מקרים בהם בית המשפט אמר שהמערכת פועלת

בצורה לא סבירה. בכל הנוגע לחופשות, למשל, בעבר היה סעיף שדיבר על הקפאת חופשה לשנה בגין תיק פירוט אירוע. בעקבות עתירת אסיר התברר שהתיקים האלה מעלים אבק במשטרה, כשבסופו של דבר הם נסגרים. בית המשפט קבע שהאסיר נפגע מכך וההקפאה קוצרה לחצי שנה בלבד".

דוגמא טובה לעתירות שהובילו לשינוי מדיניות שב"ס היא נושא ההתייחסות של אסירים. "מדובר בפריבילגיה פרי החלטות בעתירות אסיר", אומרת עו"ד שבירו. "בשלב ראשון בית המשפט איפשר לאסיר לקיים יחסי מין לצורכי פריון. בית המשפט קבע שיש זכויות שנכנסות עם האסיר לכלא, ביניהן הזכות ליחסי מין, אם כי סייג ואמר שהיא נסוגה, למשל, בפני שיקולי ביטחון. אחר כך התחילו להגיע עתירות של כאלה שאינם נשואים וההתייחסות אצלם לא לצורכי פריון. גם

זה התקבל. בשלב הבא הוגשו עתירות של זוגות ידועים בציבור ובהמשך פנו אסירים עם חברות. היום, אסיר שיש לו חברה שמבקרת אותו בכלא למעלה משנתיים, יכול לקבל התייחסות. רואים איך בתי המשפט הלכו פה עם האסירים צעד צעד. המקום היחיד בו זה נעצר היה אצל האסירים הביטחוניים. שם נקבע שאין לאפשר התייחסות".

מה לגבי תנאי החיים בכלא?

עו"ד שבירו: "נושא המחשב, למשל, התחיל מעתירת אסיר. התברר שקיים מצב נתון, בו יש בבתי הכלא מחשבים לאסירים. לא ידעו מה מקור האישור לזה. העתירה הוגשה על ידי אסיר שרצה גם הוא מחשב. כיוון שכבר היינו בתוך מציאות שבה היו מחשבים לאסירים מסוימים, אמרנו 'מחשב כן, אבל בלי שום אפשרות של התקשרות החוצה, ורק לצורכי לימודים'".

היועמ"ש חיים שמולביץ: "הכנסתם של מכשירי הרדיו, הטלוויזיה והוידאו לתאים נעשתה בעקבות עתירות. בעבר, היתה לשב"ס מערכת פנימית להקרת סרטים בתוך בתי הכלא. התברר שהמערכת הזאת בכלל לא עבדה. בית המשפט אמר 'תנו לאסיר וידאו, תבדקו את הקלטות והסרטים'. גם לדי.וי.די עברו בעקבות עתירה".

בעלי התפקידים בשב"ס עמם שוחחנו, מודעים היטב לכך שלתוצאות העתירות השפעה דרמטית על חיי האסירים בכלא. לא תמיד לנוחותם של מבקרים מן החוץ, בעיקר לא כשמדובר במשפחות הקורבנות. לא אחת נמתחת ביקורת על איכות החיים מאחורי החומות. "יש מספר אמרות של המחוזי בהן הוא מדגיש שימדובר בבית סוהר וזה לא בית מלון", אומרת עו"ד שבירו. "בקשה של

הגושים ומשרדי העתירות. "אם יש למשל החלטה גורפת שאסירים ביטחוניים לא מקבלים ביקורי משפחות", אומר שמולביץ, "מתבצעת פנייה של ארגוני זכויות אדם לבג"ץ ומעמידים במבחן את החלטת הנציב הכללית. או הנושא של מיטה לכל אסיר שפוט. חוק סדר דין פלילי - סמכויות אכיפה ומעצרים - קובע שעצור זכאי למיטה. אין קביעה כזו לגבי אסיר שפוט. מה שקרה הוא שבשנים האחרונות, כדי לעמוד בתנאי החוק, הורידו אסירים מהמיטות ונתנו אותן לעצורים. זה יצר מצב שבו יש אסירים שישנים על הרצפה. אסיר יכול לעתור נגד זה בעתירת אסיר רגילה, אבל יש גם אפשרות שגוף, האגודה לזכויות האזרח למשל, תפנה לבג"ץ, כמו שאכן קרה. היום יש עתירה כזו על הפרק. ברור לנו כבר, שעמדת העליון היא לחייב את המדינה לתת מיטה לכל אסיר. אפילו ניתן לומר שעד ל-1 ביולי 2007, לא יהיה

אסיר בלי מיטה. החלטה כזו בהכרח תחייב גם את האוצר לתקצב את שבי"ס, כדי שנוכל לקיים את ההחלטה בפועל ולספק פתרון".

זה משהו שאפשר היה לצפות לו, שיגיע?

"אנחנו צפינו שתגיע עתירה כזו, לגבי אסיר שפוט. צריך להבין שגם שבי"ס רוצה שלכל אסיר תהיה מיטה, אבל הדבר מותנה בקבלת תקציבים. 'מנוף' של בית משפט העליון שמורה למדינה בנדון, מסייע לשב"ס כשהוא 'מאלץ' את האוצר להקצות תקציבים".

מה היה קורה לו אסיר היה מגיש עתירה כזו, ולא גוף חיצוני?

"עתירות אסיר מוגשות כאמור למחוזי. מטבע הדברים, החלטת המחוזי היא החלטה בעניינו של אותו אסיר. אם האסיר אומר 'אני רוצה מיטה', בית המשפט יורה לשב"ס לתת לו מיטה. לעומת זאת, אם הדבר נבחן בעליון, אז הצו כללי יותר ואומר למדינה להקצות מיטות לכל האסירים בישראל. ההיקף יותר רחב".

הרבה משאבים משקיע שב"ס בניסיון להפוך את עתירות האסיר לכלי ואמצעי לקידום עבודת המערכת, הערכים על פיהם היא פועלת וזכויות האסירים בישראל. אלה נמדדים בכסף, בכוח אדם אבל בעיקר במחשבה, יצירתיות, ידע והרבה רצון טוב. מדובר במערך מרשים, משומן היטב, שמדינות המערב מביטות עליו בהשתאות, לעיתים קרובות אפילו בקנאה. האסירים, הנהנים העיקריים ממנגנון העתירות, מעריכים פחות. "האסירים", אומר שמולביץ, "לא מסתפקים אף פעם במה שיש. מבחינתם המנגנון הזה כבר קיים, הם, כמו תמיד, רוצים יותר".

מה על אסירים מפורסמים כמו יגאל עמיר?
שבירו: "עמיר לא הגיש מספר עתירות גדול, בניגוד לאחיו. העתירות שלו בדרך כלל דורשות התייחסות משפטית רצינית. בנושא של הרצון להתחתן, להתייחד ועכשיו להביא ילדים לעולם".

מה התחושה לגבי עתירה של אסיר כזה?

שבירו: "יש דואליות. מצד אחד, לא שוכחים מי הפרסונה שעומד מאחורי העתירה ואת שאט

אסיר שיחברו אותו לכבלים למשל, נדחתה על ידי בית המשפט. החזקת די.וי.די אושרה. צריך לזכור שמדובר באסירים שיושבים בבתי סוהר ברמת ביטחון מרבית, שלא יוצאים לחופשות, לא לעבודה, לא לפרויקטים של שיקום. זה מה שיש להם".

שמולביץ: "העונש של האסיר לא כולל התעלות. אנחנו, בבית המשפט, צריכים להסביר למה אנחנו לא נותנים, לא למה כן. יש הבדל בין ראיית עונש המאסר בזמן שמטילים אותו, לראייתו בעת הביצוע. כשאסיר נמצא כבר בתוך המערכת, יש לו זכויות מלאות כאדם וכאזרח. כל אותן זכויות שלא נשללו כמובן מעצם מאסרו, מהתנהגותו ומסיווגו".

ישנם מקרים בהם שינויים שחלים בחברה הישראלית ובעיקר הזמן שחולף, מובילים גם לשינוי מדיניות בית המשפט וליצירת הלכות חדשות. "למשל", אומר שמולביץ, "הנושא של זכות האסירים

לבחור לכנסת. בשנות החמישים הוגשה עתירה לעליון בנושא, שאמר שלא סביר שיאפשרו לאסירים לבחור. ב-1984 הוגשה עתירה נוספת. אז נקבע שאסיר נכנס לבית סוהר עם כל מיני זכויות שהולכות יחד אתו, כאדם וכאזרח, לכן אין סבירות שלא יצביע. בעקבות זה בוצע תיקון בחוק הבחירות לכנסת ומאז אמצע שנות השמונים, אסירים מצביעים. זכות שנולדה מתוך אולם בית המשפט".

ר/כ אורנה אטלי: "כל מנגנון העתירות גם שומר עליו, כמערכת. זו בעצם מניעה. בזכות העתירות נקבעו סטנדרטים של התנהגות מול אסירים. למשל, בכל הנושא של אי הפעלת אלימות, אי נגיעה בצידוד של אסירים. סוהרים יודעים שהדברים יוצאים החוצה, ולכן מראש יש התנהלות אחרת".

מיטה לכל אסיר

ישנם כמובן גם אסירים 'טורדניים', כפי שמכנה אותם המערכת. אלה מגישים לעיתים אותה עתירה אחת לשבועיים, או מגישים אינספור עתירות שווא. "היה לנו עבריין מין שכל פעם דמיין שהעובדות הסוציאליות מתחילות אותו", אומרת אורנה אטלי.

חיים שמולביץ: "בהיבט של עתירות קנטרניות ביקשנו ממועד המשפטים לתקן את התקנות, כך שלשופט תהיה הסמכות למחוק עתירה שנראית קנטרנית על פניה והיא חוזרת. עבור חלק מהאסירים הגשת העתירה היא תרפיה. יש כאלה שפשוט חושבים שבסופו של דבר יתישו את המערכת והעתירה שלהם תתקבל".

"כל מנגנון העתירות גם שומר עליו, כמערכת. זו בעצם מניעה. בזכות העתירות נקבעו סטנדרטים של התנהגות מול אסירים"

הנפש כלפיו. מצד שני, צריך לנטרל את הרגש, והטיפול המשפטי צריך להיות קר".

אורנה: "יש אסירים שמעוררים שאט נפש, שרצחו בדם קר נשים וילדים. אנחנו מתמודדים עם זה מדי יום אצל האסירים הביטחוניים. אני זוכרת אסיר ביטחוני שהתפוצץ תוך הכנת מטען. הוא קיבל בשב"ס טיפול רפואי, כולל טיפול פלסטי. אחר כך, בשיא חוצפתו, עתר נגד הטיפול בו. אני לא יכולה להגיד לאסיר כזה 'התפוצצת מתאונת עבודה של עצמך, מה אתה עוד רוצה'. בעתירה כזו יכולים באמת לצאת מהדעת, אבל צריכים, במקום זה, לנטרל את הרגשות".

למרות שהסמכות לדון בעתירות אסיר, כאלה הנוגעות בעיקר לחייהם וליכויותיהם של אסירים מאחורי החומות, הועברה כאמור למחוזי, יש עדיין עתירות שמוגשות לבית המשפט העליון בשבתו כבג"ץ ושנוגעות לשב"ס. מדובר בעתירות שמוגשות מטעם גורמי חוץ. במקרים כאלה הטיפול הוא של הלשכה המשפטית, לא דרך